

Szeged képzőművészete

Régi adósságot törlesztett a Móra Ferenc Múzeum, amikor az elmúlt év decemberében megrendezte a Szeged képzőművészete 1960—1985 című gyűjteményes kiállítást. Legutóbb 1967-ben került sor a helyi eredmények számbavételére, a mostaninál majd háromszor több mű felsorakoztatásával. A 67-es tárlat megrendezésénél a résztvevők körét még szűkítették a rövidlátó művészetpolitikai megfontolások, az utóbbit gyakorlatilag csak a helyszűke korlátozta, s a szervezés bizonytalansága, valamint a fel-felbukkanó alkotói érdektelenség, sértődöttség. A tárlat a rendezők legjobb szándéka ellenére is csak töredékes képet tudott adni a városhoz kötődő festészetről, grafikáról, szobrászatról. Szükségszerűen kívülrekedt a tárlaton jó néhány fontos mű, amelynek ott lett volna a helye. Nem vehetett tudomást a köztéri, közösségi rendeltetésű művekről sem, és egyáltalán nem volt mód a fontosabb alkotói pályák fejlődési ívének bemutatására.

A szegedi képzőművészet helyzetfelmérését ezúttal semmiféle protokolláris szempont nem kísérte, a rendezők szándéka az volt, hogy a gyűjteményes kiállítás kínálta lehetőségekkel élve felmutassák a városhoz kötődő képzőművészet elmúlt két évtizedének fontosabb eredményeit, a változásokat, a mai arculatot kialakító tendenciákat. A város kultúrtörténetének egyetlen korszakában sem mutatható ki a képzőművészetben olyan pezsgés, annyi változás, mint ami a hatvanas-hetvenes évtizedet jellemzi.

Amíg a 67-es tárlat 28 kiállítót vonultatott fel — köztük az iparművészeket is — a mostani már 41-et, és csak a képzőművészeket. A szegedi művészkolónia ma már a népesebb vidéki műhelyek közé tartozik, közel nyolcvan képző- és iparművész alkot itt. Fontos országos kiállítások letek otthonra a városban (Nyári Tárlat, Táblakép-festészeti Biennálé), hol segítve a helyi művészeket szakmai kibontakozásukban, hol házuktájára hozva a nyilvános megmérettetés változó színvonalú szakmai fórumait. A műfajok aránya is megváltozott, több szobrász letelepedésével, iparművészek, grafikusok idekerülésével a korábbi állapotokhoz képest jóval sokrétűbbé vált a művészeti ág képviselője. A tárlat kapcsán és attól függetlenül is, van mit mérlegre tenni a város mai képzőművészetének értékelésekor.

ÖRÖKSÉG

A helyi képzőművészet alakulásával foglalkozó elemzések gyakorta mutattak ki kapcsolódásokat az itt dolgozó művésznemzedékek között. A mostani tárlat időhatárait is ilyesféle szándék terjesztette ki a hatvanas évtized kezdetéig. Így a kiállítás részben megismételhetette a 67-es tárlat jó néhány fontos művének szerepeltetését, sugallta a képzőművészeti hagyományok továbbélését, és legfőképp ráirányította a figyelmet a két világháború között indult és szinte napjainkig alkotó szegedi mesterek életművére. Erdélyi Mihály,

Vinkler László, Dorogi Imre, Lehel István, Dinnyés Ferenc és Tápai Antal munkássága határozta meg a város újabb kori képzőművészeti palettájának alapszíneit. Pedig csupa derékbatört, torzóként ránk maradt életmű.

Erdélyi gazdag koloritú festészete még mindig csak helyben felismert érték maradt, egyéni fantáziájú naiv expresszionizmusa a hazai művészet-történetírás számára felfedezetlen. Talán vándorélete, világot járó tengerészsorsa is hibáztatható abban, hogy különös piktúrája magányos sziget maradt. Nem volt sokkal szerencsésebb Vinkler sem, pedig az ő pályája mindvégig Szegedhez kapcsolódott. Igaz, ez az egyetlen konstans elem munkásságában, amelyre a szüntelen újító hajlam, a kortárs képzőművészeti irányzatok értő feldolgozása, festői, grafikai technikák páratlanul változatos alkalmazása volt a jellemző. Számatalan szín- és alakváltozást mutató életműve éppúgy merített korunk kultúrájából, mint a görögökéből. Sémákba nem szorítható művészetére mindeddig nem jutott kellő figyelem. Visszhangtalan maradt Dorogi fénylírájának késői kivirágzása is a Szőnyi iskola, Gresham-kör és Egry festészetének árnyékában. Dinnyés organikus, dekoratív piktúrája a szegedi képzőművészet nagy lehetősége volt. Őt sem kísérte siker és szerencse pályáján, mind a Horthy-korszakban, mind pedig a Rákosi-érában meghurcolták, végül felőrölve, kétségek közepette önkezével vetett véget életének. Lehel István organikus nonfigurációja, következetesen felépített festői oeuvre-je is kristálytiszta képletet mutat a hatvanas évek szegedi festészetében. Tápai expresszív, erőtelj. közösségi gondoktól feszített szobrászi gondolatvilága a történelem viharos fordulatainak következtében, illetve a tehetségét igazán próbára tevő megbízatások híján ugyancsak torzóként maradt ránk.

Jobb elnevezés híján „vidéki kismesterek” ők, akik talán szerencsésebb körülmények között többek is, nagyobbak is lehetek volna. Szegeden majd három évtizeden át elsősorban ők képviselték a magyar képzőművészetet. Életművük torzóvá válásában éppúgy hibáztatható a vidéki művészsors, mint önön korlátaik, de bizonyára befolyásolta ezt Szeged „üresjáratra” kárhoytatott határváros státusza is. Így, féleredményekkel is, a hatvanas évtized még teljesen az övék. Maradandó értékeket teremtő munkásságuk átnyúlik az őket váltó nemzedék kibontakozásának időszakára, a hetvenes évekre. Szerpük még meghatározó, de a stafétaváltás lassú átmenetekkel már bekövetkezik. Egyikük munkásságának sincs egyenes, kimutatható folytatója, bár többen — elsősorban a festők közül — tanítványaik. Örökségük tehát inkább a maiak munkálkodásának aranyfedezeteként van jelen, stabilizáló erő, de kimutatható hatásuk nincs.

A FESTŐK

A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején felnőtt egy új festőnemzedék a pályájuk csúcsán levő mesterek mellé. Közös vonásuk, hogy zömükben rajztanárokból váltak hivatásos festőkké. Fontos Sándor, Dér István, Cs. Pataj Mihály, Zombori László, Pintér József voltak hangadók, mellettük Veres Mihály, Hemmert János, Szűcs Árpád, Kováts Margit jelentkezése szélesítette ki a mezőnyt.

A hazai mezőnyhöz való felzárkózás igénye jellemezte őket, nem véletlen, ha különböző árnyalatokkal színezve is, de valamennyien a kubisztikus, konstruktív stílusjegyeket érvényesítették munkáikban. Dér István, Zombori

László tömör fogalmazású, drámai alaphangú, a konstruktív stílusjegyeket a népi-naiv szürrealizmussal párosító törekvései, Fontos Sándor panteisztikus hittel átítatott tájlátomásai, Cs. Pataj Mihály tektonikus erőket felmutató földszagú szimbolikával operáló festészete, Pintér József kubisztikus elveket követő piktúrája így együtt úgy kapcsolódhatott a vásárhelyi törekvésekhez, hogy egyben demonstrálhatta is dinamizmusában, témaértelmezésében a szegedi festők különállását, az alföldi festészeti törekvések szegedi színezetű továbbélését.

Jó adottságokkal rajtolt a szegedi festészet, erőteljes, egyéni hangú egyéniségek indultak pályájukon. Ekkor már helyben szervezett országos képzőművészeti seregszemle, a nyaranta megújuló Szegedi Nyári Tárlat is segítette a legfrissebb helyi képzőművészeti eredmények megismertetését. Mégsem folytatódott a biztató kezdet. Jóllehet újabb tehetségekkel bővült a szegedi művésznévsor: visszatért szülővárosába Pataki Ferenc, idetelepült Novák András. Ők ketten a kortárs festészet friss üzeneteit hozták magukkal, megteremkenyítve a helyi törekvéseket a gesztusfestészet friss hajtásaival. Eredeti látásmódjával üstökösként tűnt föl Zoltánfy István, leíró jellegű, személyes hangú szociografikus piktúrájával. Jelentkeztek az absztrakt, vagy az ilyen törekvésekkel rokonszenvező festők: Lehel István organikus absztrakcióval, Veres Mihály metafizikus szimbolizmussal, Hemmert János sajátos technicizmusával, Vincze András pedig ősi jeleket a képi asszociációval összeboronáló látomásaival. Kováts Margit a vegetáció formagazdagságát építette tovább az absztrakció irányába, Szűcs Árpád pedig a lírai kubizmussal jegyezte el magát.

Páratlan mértékű kivirágzás ez a város képzőművészetében, mégis megtorpanás következett be. Minden bizonnyal közrejátszott ebben a hazai kortárs képzőművészetben tapasztalt nagy átrendeződés, a különféle népszerű irányzatok leáldozása.

Mindenképpen szerepe lehetett annak is, hogy a hetvenes évekre kibontakozó festői sokszínűség, stíláriis különbözőség mögött talán nem volt elegendő szakmai, szellemi fedezet. Így a helyi törekvések inkább csak valamilyen szüntelen felzárkózási kényszerből születtek meg a szakma élvonalában zajló megújító törekvések utórezgéseiként.

Az utóbbi évtized történései mindenesetre igazolni látszanak ezt a sejtést, a szegedi festők — kevés kivétellel — alig mentettek meg valamit a korábbi nekibuzdulásokból. Igazodva a mai helyzethez, konszolidáltabb, fogyaszthatóbb irányzatokat részesítenek előnyben, s ezt legfeljebb egyéniségük maradékával színezzetik.

Ám a helyzet mégsem ilyen lehangoló. Igaz, hogy Novák András innovációs gesztusfestészete jórészt a múlté, békénket, jövőnket vigyázó témái egyre ritkábban jelentkeznek. Fontos Sándor, Dér István, Zombori László más-más utakon, de a korábbi markánsabb, szerkezetesebb festői felfogásból a letisztultabb szinköltészet felé nyitottak. Fontos már-már az ábrázoló és a nem ábrázoló művészet határmezsgyéjére jutott el jobbára műterme számára a festett képeivel. Pintér József hosszabb ideje rátalált a festői alkatának jobban megfelelő, harsány színekkel operáló játékos naiv szürrealizmusra.

Cs. Pataj Mihály a maga megtalálta szimbolikát analizálva szűkítette tovább tematikáját. A leglátványosabb változások Pataki Ferenc festői munkásságát kísérték. Ő a legszertelenebb gesztusfestészetet csendesítette le képein és egy bensőséges lírával átítatott, meseszövedékekkel tűzdelt képi kifejezés-

nél horgonyzott le. Egyedül Zoltánfy festészete maradt hű eredeti önmagához, jóllehet ő sem tudta már megismételni a *Kocsmá*, vagy a hármasképek nagyszerű telitalálatait.

Napjainkban a Szegeden honos festészetet esztétizáló törekvések jellemzik. A drámát fölváltotta a nyugalom, a harmónia. A kortársi felzárkózás igényét pedig az elért alkotói pozíciók megtartása. Vinkleréhez, Erdélyiéhez, Dinnyéséhez mérhető életmű, vagy ezekhez hasonló konzekvens fejlődést mutató művészpálya nem akad a kortársak között. Ez a viszonyítás pedig még mindig csak a helyi értékmérce, s mi volna akkor, ha messzebbre, vagy magasabbra tekintetünk összehasonlítási szándékkal.

A GRAFIKUSOK

Az elmúlt huszonöt év — a tárlat anyagával ellentétben — jóval többet mutatott Szegeden ebben a műfajban. A közelmúltból elsősorban Vinkler László kivételesen gazdag, szinte minden technikai eljárást alkalmazó grafikai munkássága fénylik fel. Az évszámok bizonyosságával megállapítható az is, hogy tásista korszaka, automatizmusokat alkalmazó lapjai szinkronban voltak a kortárs nemzetközi törekvésekkel. Virtuóz rajztudása, pallérozott intellektusa gazdagon burjánzott monotypiáin, tollrajzain, linómontázsain. Mégis jobbára ismeretlen, elszigetelt maradt ez irányú tevékenysége, művei műtermében maradtak. Mire felismertük eredményeit, már nem maradt számára kiosztható pozíció a hazai grafikusok élmezőnyében.

A hatvanas években festők, szobrászok is foglalkoztak eredményesen grafikával.

Vincze társadalmi töltésű mondanóit kemény formálású metszetekben fogalmazta meg. Cs. Pataj Mihály szegedi korszakát a linótechnikában megvalósított montázsszerű előadásmód, játékoság jellemezte. Festői előrelépéseit pedig nagyszerű kollázsaival alapozta meg. Pataki Ferenc a rézkarc és a rota-technika mellett miszticizmussal rokonszenvező leheletfinom tusrajzaival, illetve gesztusokat rögzítő lapjaival gazdagította a szegedi grafika kelléktárát.

Töretlen ívű grafikai munkásságot Kopasz Márta mutathat föl az elmúlt két és fél évtizedben. Grafikai az önálló formanyelv kialakításának jegyében nyerték el sajátos karakterüket. Témavilága nem sokat változott, jobbára ma is a mitológia alakjait szerepelteti a szegedi városkép kulisszáinak társaságában. Munkásságának java értékei a grafika egy periférikus, félig alkalmazott művészetnek tekinthető ágában, az emblématikus kisgrafikában, az ex libris művelésében mutatkoztak meg.

A festők mai nemzedékével indult és velük szinkronban bontakozott ki Papp György népművészeti formakincsekből építkező dekorativitásra hajló grafikus munkássága. Linómetszetein a népmesék, mondák, népdalok, népi bölcsességek forrásanyagából kiválasztott témákat rendez, formálja múltunkat jelenünkkel összefűző parafrázisokká. Képi motívumait a magyarság díszítő kultúrájának ősi forrásaiból eredezteti, ezt a továbbcsiszolt jelhalmazt kifogyhatatlan ötletgazdagsággal, humorral variálja grafikai lapjain.

A hetvenes évek végén Benes József Szegedre településével jelentősen megerősödött a szegedi grafika. Lapjainak kiérlelt szimbolikus jelekből építkező, meghökkenítő s némi szarkazmussal színezett világa kommunikációs aktivitásával sajátos képlet a hazai mezőnyben. Hernyótestű lényei, kötözött,

pántokba szorított figurái, újabban pedig bebugyolált titokzatos alakzatai, fóliaszörnyei a ma emberének kozmikus méretű szorongásait hivatottak megfogalmazni. Benes munkássága is a tágabb horizontra kitekintő, a hazai kortárs törekvésekkel szinkronban haladó szegedi példákat szaporítja.

Az áttekintett időszakban — különösen ha ideszámítjuk a cikk keretében nem vizsgált alkalmazott grafikai műfajok látványos eredményeit, felfejlődését is — a műfaj megerősödését lehet regisztrálnunk. A szegedi tanács jó érzékkel ismerte fel ezt a tendenciát és grafikai mappák megjelentetésével tárja föl a szegedi grafika értékeit.

A SZOBRÁSZOK

A város képzőművészetében a festészet évtizedeken át érvényesülő dominanciáját, úgy tűnik, mostanában a szobrászat látványos felfejlődése töri meg. Amíg a 67-es tárlat Tápai Antalón és Tóth Sándoron kívül más szobrászt nem tudott felvonultatni, addig mára a városban tizenegy szobrász él és alkot. Ezen az alapon teremtődött meg a műfaj képviselte dominancia a város képzőművészetében. Olcsó fogás lenne Tóth Sándor, Szathmáry Gyöngyi és Tóth Valéria Munkácsy-díjával érvelni itt, igazabb ennél köztéri szobrokra utalni és a figurális szemléletű szobrászat színes kibontakozására, nometeg az éremművészet erőteljes jelentkezésére.

A szobrászat helyi viszonyainak alakulásában Tápai Antal életműve képviseli a mába nyúló hagyományt. Végérvényesen lezárult életműve azt mutatja, hogy szobrászi gondolatvilága lehetőségei alatt bontakozott ki. Östehetség volt, aki a mestrovicsi szobrászati kifejezés magaslatait célozhatta volna meg, ám ehelyett kis jelentőségű megbízásokkal bibelődve, s csak a kisújszállási, meg a szegedi szerb temetőben levő hősi emlékműveken megcsillantva szobrászi erejét, a szoborkovácsolási technika tökéletesítésének ábrándját kergetve aprózta föl tehetségét.

A hatvanas évek végétől, sorra-rendre települnek Szegedre a szobrászok, Tóth Sándor, Szathmáry Gyöngyi, Fritz Mihály, Lapis András, Kalmár Márton nyitja a sort. A hetvenes évek végétől, Kliegl Sándor, Tóth Valéria és Kotsis Nagy Margit idetelepülésével erősödik a műfaj.

A szobrászok eredményeit leglátványosabban a köztéri szobrok jelzik. Soha ennyi és ilyen jelentős köztéri szobormegbízás nem jutott szegedi szobrászoknak. Szathmáry Gyöngyi nagyvonalú formaképzést megvalósító, jelszerűséget figurativitással ötvöző szobrai ebben az időszakban kerültek Garára (Felszabadulási emlékmű), Szegedre (Olajbányászat, Hygheia), és egy domborműve a bordányi házasságkötő terembe. A szegedi tudósokat művészetmegörökítő arcképcsarnoka is a város szobrászatának számon tartandó értékeit gyarapítja. Kliegl Sándor algyői szoborkompozíciója (Gondoskodás), a budapesti filmgyárba került Operatőr szobra, a békéscsabai József Attila-emlékmű ugyancsak a szegedi szobrászat eredményeit gazdagítják. A legtermékenyebb Tóth Valéria volt, akinek verista szemléletű, tetszetős, szépségeszményeket megtestesítő szobrászi fölfogása a közterekre is kirajzott. Szegeden az Élet kútja domborműve, az Ifjúság kútja kompozíciója és a Nővérek című szobra készült el néhány év leforgása alatt. Újszerű szimbolikájával érdemel figyelmet zákányszéki hősi emlékműve. Az ő munkája az ópusztaszeri emlékparkot díszítő hatalmas dombormű is.

Az említett szobrászok esetében sem teljes a fölsorolás, itt csak utalhatok arra, hogy Fritz Mihály, Lapis András, Kalmár Márton is készített közteri szobrokat. Ezek a munkák tisztességes, megbízható szakmai színvonalat képviselnek.

A szobrászműtermekben, a nyilvánosság előtt rejtetten is születtek eredmények. Az érmészetet hozom példának, itt az élre kívánkozok Tóth Sándor munkássága. Két évtizeddel ezelőtt éppen Szegeden alapozta meg mára fél ezernél több érmet felsorakoztató érmészetét. Klasszikus példákat követő jellemábrázoló képességét portréérmek százai őrzik, történelmi korokat megidéző képi fantáziáját emlékpénzek tucatjai idézik. Lapis András is valódi szobrászi hivatását az érmészetben lelta meg. Tematikai kötöttségeket nem ismerve, a legváratlanabb képi-formai megoldásokkal feszegeti a műfaj megszokott kereteit. Fritz Mihályra a mértékletesség, a finom, cizellált megoldások tisztelete a jellemző. Viszonylag rendszeresen foglalkozik, igen eredményesen, érmészetrel Kliegl Sándor, Tóth Valéria és Kalmár Márton is.

Különös jelenség a szegedi szobrászatban Kotsis Nagy Margit felrázó erejű, nemzeti identitástudatunkat felbolygató szobrászi munkálkodása. Alkotói kibontakozása Erdélyből történt áttelepülése után teljes egészében ebben a városban bontakozott ki. Szobrászi működésének megítélése nem túri a szokásos sablonok alkalmazását, plasztikai jobbára nélkülözi a műfaj professzionista jellemzőit. Szobrai alakváltozásait egyéni, közösségi sorshelyzetek, a megélt kisebbségi léthelyzet élményei modulálják. Szobrászata tájékunkon egyedül képviseli a közösségi elhivatottság felelősségétől átitatott szobrászi beállítottságot.

Kalmár Márton, Lapis András, Fritz Mihály szobrászi munkásságának van olyan szelete, amely révén működésük minősége föltétlen túlnő a helyi értékrenden. Kinél az érmészet, kinél a köztéri művek, kinél pedig egyszerűen a minduntalan megmutatkozó plasztikai minőség teremti meg ezt a kivételes helyzetet.

A szegedi képzőművészetben a súlyponteltolódás a szobrászat és a grafika javára zajlott le az utóbbi egy-másfél évtizedben. A minőség tartalékai, az eredeti tehetségek megmutatkozásának aranyfedezetei, a szegedi képzőművészet továbbfejlődésének biztosítékai a szobrászok, grafikusok körében keresendők. Korántsem állíthatom ezzel azt, hogy a festők körében nem volna várható kiugró teljesítmény, vagy figyelemre érdemes előrelépés. Nem állíthatom, hogy ma kevésbé izgalmas volna a festészet alakulása Szegeden, mint a hetvenes évek fordulóján. Inkább arról van szó, hogy a szobrászat és a grafika professzionista alkotók csapatával erősödött meg. Talán e két műfaj szigorúbb belső törvényeinek köszönhetően jobban egyeztethetők a szakmai és a piaci érvényesülés alternatívái.

A városhoz kötődő képzőművészet jövőbeni sorsának alakítása a művészeknek, mecénásoknak és közönségen egyaránt múlik. Ám ehhez a továbblépéshez felül kell vizsgálni a kialakult és változatlanul hitt értékviszonyokat.

TÓTH ATTILA